

SPOMIN IN POZABA NA OBMEJNEM OBMOČJU: PREDSTAVE
O GORIŠKI PRETEKLOSTI*Kaja ŠIROK*Visoka šola za dizajn, SI-1000 Ljubljana, Gerbičeva 51
e-mail: kaja.sirok@vsd.si*IZVLEČEK*

Članek se osredotoča na vprašanje oblikovanja družbenega spomina v obmejnem prostoru. Proces spominjanja je analiziran v odnosu do aktualnih dogodkov, skozi politične govore in medijske diskurze, ki opisujejo preteklost območja v obdobju pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo in pristopom v schengensko območje. Preteklost in njena dediščina v goriškem prostoru sta predstavljene v svoji večplastnosti, znotraj že tradicionalno oblikovanih in na novo vpeljanih nacionalnih historičnih diskurzov. V ospredju je vprašanje, na kakšen način so dogodki, ki so se na območju zgodili pred nastankom meje, vplivali na oblikovanje identitete posameznika/skupnosti in kako so se te izkušnje kristalizirale v sodobnih spominskih naracijah.

Ključne besede: Goriška, kolektivni spomin, 1918–1947, obmejni prostor, Gorica

MEMORIA E OBBLIO NEL TERRITORIO TRANSFRONTALIERO:
IL RICORDO GORIZIANO*SINTESI*

L'articolo intende esaminare i meccanismi di formazione della memoria collettiva nel territorio transfrontaliero attraverso un raffronto con gli eventi odierni, la situazione politica e le pubblicazioni che riguardano la storia di questa zona, prima dell'entrata della Slovenia nell' EU e nell'area Schengen. Le contese riguardanti alcuni importanti snodi storici e le eredità che questi hanno lasciato nelle memorie dei goriziani verranno studiate attraverso un raffronto tra le storie locali e le narrazioni storiche nazionali. La ricerca, infine, porrà al centro la questione dell'influenza che alcuni eventi, accaduti nel periodo prima della nascita del confine, hanno avuto sulla creazione dell'identità individuale e di quella collettiva.

Parole chiave: Goriziano, memoria collettiva, 1918–1947, confine, Gorizia

Aprila 2004, v tednih pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo, sta Gorica in Nova Gorica doživljali svojih pet minut globalne slave. Mesti so preplavili novinarji, tuji mediji so obširno poročali o dolgo razdeljenem mestu med dvema ideološko različnima svetovoma, ki je v Evropski uniji dočakalo svojo ponovno združitev. Po umiku železne ograje izpred trga Transalpine, simbola razdeljenega mesta, in postavitvi mozaika nove Evrope je tu potekala tudi glavna prireditev ob vstopu Slovenije v EU. Visoki gostje, ki so s svojo prisotnostjo počastili ta pomembni dogodek, so prireditelji postavili v sam vrh evropskih prireditev ob širjenju EU (Cerar, 2004, 22). Zdelo se je, da sta obe Gorici postali center Evrope, vendar se je ta občutek med prebivalstvom razblinil v naslednjih dneh, ko so gostje in mediji mesti zapustili. Utečen ritem obmejnega vsakdana je dal vedeti, da je meja še vedno tam in da se kljub vsem obljubam o spremembah in novih začetkih življenje ob meji ni bistveno spremenilo.¹

Novinarji so se na območje ponovno vrnili v noči z 21. na 22. december 2007, ko je Slovenija postala del schengenskega območja in so italijansko-slovenski mejni prostor zaznamovale številne slovesnosti. Prebivalci obeh Goric so se zbrali na mejnem prehodu v Rožni dolini, kjer sta oba župana opolnoči simbolno dvignila zapornico, se sprehodila po Gorici in čez mejni prehod na Erjavčevi ulici vstopila v Novo Gorico. Mejne prehode so pred tem ponekod fizično odstranili, ljudje so v spomin na dogodek hiteli še zadnjič žigosati prepustnice in domov nosili simbole izginjajoče meje.

Mediji obeh držav so vstopu Slovenije v schengensko območje namenili veliko pozornosti, predvsem so poudarjali izginjajoče razlike in ločitev, ki so ti dve mesti predolgo razdvajale. Dogodek je botroval številnim okroglim mizam in polemikam o dediščini meje in prihodnosti, namenjenim *mestoma na meji*. Naslovi člankov, ki so spremljali razprave in krasili naslovnice glavnih slovenskih in italijanskih časopisov, so veliko povedali o diskurzu, ki je obmejno območje preveval v tistih zadnjih decembrskih dneh. Osrednji del priloge *Domenica* v časopisu *La Repubblica* je v naslovu »Zadnja meja. Železne zavese ni več«² ter v članku novinarja Paola Rumiza »Konec velikega mraza ... in objeli smo košček izgubljene zgodovine«³ odpiral pot novi prihodnosti. V istem duhu je bila napisana posebna izdaja tržaškega *Il Piccolo*, posvečena padcu meje, s pomenljivim naslovom »Italija in Slovenija, danes odpiramo poglavje nove zgodovine. Ruši se zadnja meja, po desetletjih napetosti simbol delitve izginja.«⁴

1 Članek vsebuje del seminarja *Il Ricordo Goriziano*, ki sva ga z podiplomskim študentom Allesandrom Cattunarjem izvedla na oddelku za zgodovino Univerze v Bologni maja 2008.

2 Ultima frontiera: La cortina di ferro sparisce del tutto.

3 »La fine del Grande Freddo... e noi riabbracciamo un pezzo di storia perduta.«

4 »Italia e Slovenia, da oggi è una nuova storia. Cade l'ultimo confine dopo decenni di tensioni, sparisce un simbolo della divisione.«

Omenjeni naslovi se navezujejo na dva bistvena diskurza. Prvi, najpogostejši, poudarja *padec železne zavese, zadnje evropske pregrade, meje, ki je ločevala svet na dva dela*. Drugi poudarja spremembe, novico, da se bo od tega trenutka vse spremenilo. Napoved korenitnih sprememb v goriškem prostoru vsekakor ni bila novost, saj so podobni naslovi časopise krasili že tri leta prej, ob vstopu Slovenije v EU.

Predvsem primerjava Gorice z Berlinom in italijansko-slovenske (predtem jugoslovanske) meje z berlinskim zidom je pogosto uporabljen diskurzivni obrazec v medijih, s katerim se namenoma poudarja razlika med dvema ideološkima svetovoma obeh Goric in povojno realnostjo tega območja.

»*Kar se dogaja pred železniško postajo nekdanje Transalpine – Brandenburških vrat našega malega domačega Berlina – ni samo šiv na rani, ki se je odprla leta 1947, ko je komunistična Jugoslavija postavila žico le dva koraka pred centrom mesta. Niti ni samo uničenje železne zavese*« (Rumiz, 2004, 1).

Takole je v svojem članku o padcu zadnjega zidu v Evropi leta 2004 mali Berlin komentiral Paolo Rumiz in v nadaljevanju pojasnjeval, da se z vstopom Slovenije končuje stoletje, zaznamovano z vojnami za lastništvo nad Gorico. Tri leta pozneje, v že omenjenem članku Konec velikega mraza, je isti avtor ob pripovedovanju obmejnih zgodb poudarjal, da se 20. decembra, osemnajst let po padcu berlinskega zidu, *stoletje skrajnosti* končuje tudi na Goriškem.

»*Staro stoletje se končuje in zapušča za seboj dediščino katastrof: pregon istrskega prebivalstva s Titovih ozemelj, ilegalne orožarne skupine 'Gladio', sto tisoč mrtvih v Sredipolju in avstro-ogrsko pokopališča, fojbe in fašistično nasilje. Vse na enem ozemlju, na območju nekaj kilometrov: všteti streljanja na meji z Italijo, kjer se je pred sedemnajstimi leti pred televizijskimi kamerami celega sveta začel razpad Jugoslavije*« (Rumiz, 2007, 27).

V istem stilu v članku *Gorica kot Berlin petnajst let pozneje* nadaljuje novinar Tomasso Cerno, ki se pri opisovanju dogodkov v razdeljenem mestu prepusti zanosu zgodovinskega trenutka in to noč opiše kot

»*podobno tisti 9. novembra 1989 pred Brandenburškimi vrati v Nemčiji, ki sta jo ločevali strah in upanje na boljšo prihodnost. Takšen naj bi bil tudi tisti dan leta 1947, ko so Američani postavili mejno linijo, ki je Jugoslaviji prepustila območje Šempetra in Solkana, iz katerih so se razvile nove mestne četrti komunistične Nove Gorice*« (Cerno, 2007).

Sl. 1: Nekoč z mejo razdeljen trg pred železniško postajo v Novi Gorici je danes zasnovan kot skupen mestni trg obeh mest. V spomin na vstop Slovenije v Evropsko unijo nosi slovenski del trga ime Trg Evrope (foto: Kaja Širok).

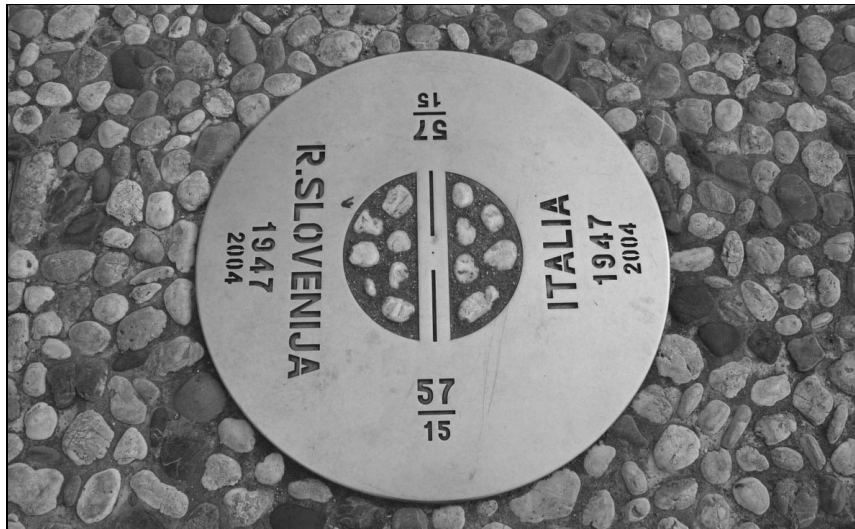
Fig. 1: The once divided square in front of the Nova Gorica train station is, in the present day, a shared square for both cities. In commemoration of the entry of Slovenia into the European Union, the Slovenian half bears the name »Trg Evrope« (photo: Kaja Širok).

Primerjavo Gorice z Berlinom in obravnavanje meje kot zadnjega izginjajočega simbola hladne vojne moramo interpretirati kot diskurzivne *izume tradicij*,⁵ prilagojene interpretacije preteklosti, ki so se v medijski diskurz vpeljale na obeh straneh meje. Izumiti tradicijo razumemo kot rekonstruirati, postaviti zgodbo o razumevanju preteklosti v nove interpretacijske okvire, ki naj bi bili trajni in naj bi v trenutkih transformacij in družbenih sprememb delovali kot oporne točke v razumevanju tiste preteklosti, ki jo je skupina legitimizirala za svojo. Če sledimo opazki Paula Connerton, da so upodobitve preteklosti po navadi nastale kot legitimizacija sedanjega družbenega reda (Connerton, 1999, 9), iz tega sledi, da so predstavljeni članki le

5 Termin prevzamam iz dela *The Invention of Tradition*, v katerem Hobsbawm utemeljuje, da je veliko navad, ki jih imamo za tradicionalne, v resnici nedavni izum, premišljeno nastala invencija, ki je potrebna določenim (ideološkim) ciljem (Hobsbawm, 2002, 3–4).

posledica medijske interpretacije ukoreninjenih ideoloških in nacionalnih diskurzov, ki so gradili (in gradijo) razumevanje tega območja. Prav gradnja takšnega tipa diskurza z namenom oblikovanja skupne tradicije obeh mest želi interpretirati in identificirati Gorico kot drugi Berlin, ideološko razdeljeno (a nekoč enotno) mesto. Iz medijev se tematika prenaša v politične in javne razprave o ekskluzivnosti kraja, o odnosu do mesta v času »železne zaves« in njegovem pomenu, s čimer naj bi se zgradila podoba »razdeljenega« mesta, ki išče svojo spravo.

Takšne prakse potrjujejo, da je velik del spomina strukturiran tako, da oblikuje in spreminja vse, kar zmoremo o svoji preteklosti mentalno ohraniti. Miti o mestu, ki živi v dveh ideoloških sistemih, in zidu, ki ločuje svobodne od zaslepljenih, ne nakazujejo zgolj geografskih delitev prostora, temveč delitev in opredelitev diskurzov o preteklosti, o dolžnosti spomina in gradnji identitete. Tradicije tega, kar naj se pomni, so določile avtoritarne institucije z obeleženji, komemoracijami, vzgojo, mediji – v ohranjanju tiste politike, ki legitimira in podpira določen spomin o preteklosti. Takšne *tradicije* dokazujejo, da ne spomini ne zgodovinske interpretacije niso betonski konstrukt, ki zacementirano ždi v naših glavah. Spomin ni nespremenljiva kategorija, saj ima »vsak spomin svojo zgodovino. Kako se vrši dejanje spominjanja v posa-

Sl. 2: Mozaik nove Evrope je bil postavljen na mesto odstranjenega mejnega kamna. Danes simbolizira združevanje obeh mest (foto: Kaja Širok).

Fig. 2: The mosaic representing the new face of Europe replaced the boundary marker. It symbolizes the unification of the two cities (photo: Kaja Širok).

meznih kulturah, je odvisno od kategorij časa in prostora» (Zamponi Falasca, 2003, 45). Akt spominjanja moramo razumeti kot mediacijo časovnih razdalj (Olick, 2007, 10),⁶ kjer je preteklost postavljena v odnos do sedanjosti. »Koncept spomina se obravnava kot proces relacij, ki se torej hkrati navezuje na medij spomina kot na konceptualiziran spomin kot medij. Mediji spomina so spremenljivih oblik, zapleteni in spreminjajoči se glede na sporočilo, ki ga nosijo; raje kot proces shranjevanja in ponovnega pridobivanja moramo spominjanje razumeti kot neprekinjen proces mediacije« (Olick, 2007, 98).

Težnja po tem, da bi v ljudeh konstruirali poenoten spomin na železno zaveso in po ustvarjanju občutka tesnobe, ki bi delovala kot protiutež današnjemu svobodnemu stanju duha obmejnega prebivalstva, je namreč konstrukt, ki o prostoru pripoveduje aktualno politično zgodbo, ta pa se prodaja. Kljub ideološkemu konstruktju znamenite zavese čez ozemlje med Trstom in Baltikom, goriške meje ne moremo (in ne smemo) enačiti z železno zaveso. Razvoj tega obmejnega prostora je namreč specifičen in kot tak ne more biti uporabljen za graditev mitičnih zgodb o drugem *malem Berlinu* in težkih časih za železno ograjo. Problematično je že dejstvo, da se njegova javna podoba želi konstruirati na podlagi predstave o preteklosti, ki prostor deli in etiketira znotraj oblikovanega diskurza obmejne zaprtosti in ideološke indoktriniranosti. Ne nazadnje je že leta 1955 podpisani videmski sporazum območje odprl obmejnemu prometu in prebivalcem omogočil, da so mejo prečkali s posebnimi obmejnimi prepustnicami. Živahna trgovska izmenjava, pobude čezmejnega sodelovanja, tradicionalni pohodi prijateljstva ipd. so vrsto let delovali v smeri odpiranja obmejnega prostora. Z bližanjem vstopa Slovenije v Evropsko unijo in ob vse glasnejših polemikah, ali naj Nova Gorica in Gorica postaneta eno mesto, so se javni diskurzi o nezmožnosti sobivanja stopnjevali. Večni antagonizmi, že omenjene stare zamere in različne interpretacije polpretekle zgodovine so potrjevale vkoreninjene podobe o drugem, ki so se po vzpostavitvi mejne linije še poglobile. Državna meja, ki je toliko let v političnih diskurzih simbolno predstavljala ločnico med demokracijo in komunizmom ter med svobodo in kapitalizmom, še zdaleč ni bila tako močna kot mentalna meja predsodkov in stereotipov o prebivalcih sosednje skupnosti na območju.

»Meje, ki so nas do danes delile, bodo vse bolj samo še meje v spominu in glavah. Meja tu v Gorici in Novi Gorici je bila še toliko bolj boleča, saj je razdelila mesto in njegove prebivalce. Šla je dobesedno čez dvorišča in grobišča in, da, tudi čez posamične grobove. Morda je prav zaradi teh absurdov postajala vse bolj nevidna. Vse bolj samo nekakšna fizična pomota, ki je ljudje sčasoma niso jemali več tako smrtno resno kot drugod po Evropi, a bila je še vedno meja, še vedno je ločevala in

6 Glej tudi Van Dijck: *»Objekti, ki rabijo kot mediatorji spomina, nikoli ne predstavljajo točno določenega trenutka. Potrebni so za utrjevanje določenih časovnih predstav in odnosov med preteklostjo in sedanjostjo« (Van Dijck, 2007, 17).*

predstavljala je pregrado« (govor premiera mag. Antona Ropa na svečanosti ob vstopu Slovenije v EU, 30. april 2004 v Novi Gorici; Rop, 2004).

»*Dokler bodo meje v glavah ljudi, se lahko user...mo za povezavo Goric. Dolgoletno pranje možganov na obeh straneh pusti posledice. Predvsem ker za Italjane smo in še dolgo bomo »zlavi« in ti to dobro veš, kaj pomeni*« (komentar na spletnem forumu RTV SLO. Komentator Galaxi na članek »Nova Gorica je zgodba o uspehu.« Intervju z županom Nove Gorice Mirkom Brulcem, 13. junij 2008. Brulc trdi, da je Nova Gorica »povezana z Gorico na italijanski strani, in to v več pogledih,« ter da je »ta povezanost praktično delovala enako pred padcem schengenske meje kot zdaj;« RTV SLO, 2008).

Večkrat opevane sprave, ki jo je neumestnim primerjavam navkljub prebivalstvo Berlina le doživelo, na Goriškem ni bilo. Zgoraj navedene interpretacije preteklosti le stopnjujejo in ustvarjajo občutek, da bo to območje šele sedaj lahko dokončno zaživelo v sožitju in *spravi*. Tako mediji kot politiki nam jasno izražajo, da smo priča dobi velikih sprememb, padcu meje in prihodnjemu življenju v enem, multikulturnem mestu. Ob različnih priložnostih tako mestni veljaki kot politiki ponujajo besede sprave in vabijo ljudi, naj končno presežejo »meje v glavah«. Zdi se, da sta obe mesti pripravljene na ponovno združitev v eno mesto, medtem ko so ljudje v njih edini problem, ki takšno združitev ovirajo. Zadnji izmed predstavljenih komentarjev ponavlja to, kar prebivalci obeh mest že vedo: »*Dolgoletno pranje možganov na obeh straneh pusti posledice.*« Da takšno mišljenje ni značilnost zgolj mlajše populacije, lahko razberemo iz misli urednika čezmejne revije *Isonzo – Soča*, ki izhaja v italijanščini in slovenščini (*Isonzo: giornale di frontiera / Soča: časopis na meji*). Novinar Dario Stasi namreč kot glavno oviro za krepitev sodelovanja med mestoma in njenega zbliževanja vidi jezikovno pregrado, saj

»*Novogoričani večinoma bolj ali manj dobro govorijo italijanščino, mi pa smo živeli v kulturnem okolju, ki je bilo sovražno razpoloženo do Jugoslavije. Odpravljanje tega 'zidu v glavah' je zato zelo težko in počasno. Predvsem pri starejši generaciji. Se pa stvari premikajo. Tudi italijanski starši vpisujejo otroke v slovenske vrce in obiskujejo tečaje slovenskega jezika. Mlajši Goričani nimajo težav s prehajanjem meje, saj nimajo izkušnje strahu, ki so ga ljudje včasih občutili*« (Dugorepec, 2008).

Na slovenski strani je pregrada razvidna in tolmačena iz večne stigmatizacije slovensko govorečega prebivalstva kot kulturno manjvrednih *zlavov* (tudi *ščavov*, *slavov*). Na italijanski je kot ovira za sodelovanje navedeno neznanje slovenskega jezika, kar v novinarjevi interpretaciji izhaja iz strahu pred Jugoslavijo, ki so ga ljudje ob meji včasih poznali in občutili. Da imajo te interpretacije in percepcije o

drugem svoje korenine v gradnji spominov posamezne skupnosti, je razvidno iz odnosa, ki ga v prostoru gojijo do drugega. Pred stoletjem bi namreč težko našli italijansko ali furlansko govorečega prebivalca tako Gorice kot njenega predmestja, ki bi neznanje slovenskega idioma opravičeval s strahom pred svojim sosedom. Nekoč so se prebivalci območja, v kolikor so bili v vsakdanjem življenju v stiku z drugim prebivalstvom, sporazumevali v vseh jezikih območja: nemškem, italijanskem, furlanskem, slovenskem.⁷ Če se opremo na pripovedi pričevalcev, rojenih v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, ter se preko teh diskurzov ozremo v prejšnje stoletje, opazimo poudarjanje pomena življenja v multietničnem (in večjezičnem) mestu, navad in zavedanja kulturnih posebnosti, ki so se do danes skupaj z zgodbami o prednikih prenašale iz roda v rod. Poudarek je na značaju mesta pred sto leti, na njegovi multikulturalnosti, na katero v opisu lokalnih turističnih vodnikov danes spominjajo stare palače, zgrajene pred prvo svetovno vojno, in bogata kulinarična pestrost. Dediščino habsburških časov lahko odkrijemo v (nostalgičnih) portretih Franca Jožefa na stenah zasebnih stanovanj, v društvih, ki obujajo spomin na prvo svetovno vojno, na festivalih in ustanovah, ki poudarjajo srednjeevropski značaj pokrajine.⁸ Pričevalci se v svojih pripovedih označujejo kot del »*tipičnih zgodb tega območja*« (Culot, 2007), ki vključujejo mešane zakone, študij na univerzi v Gradcu ali na Dunaju, begunske izkušnje iz prve svetovne vojne, sposobnost prebivalcev Gorice, da med seboj lahko komunicirajo v vseh jezikih območja.

»Mio padre, ripeto, conosceva perfettamente il tedesco, dalla prima elementare alla laurea, e conosceva anche il friulano, che era la lingua di casa, che parlava a casa. Durante le scuole elementari e medie aveva studiato l'Italiano come lingua facoltativa perché non conosceva l'italiano 'lingua'. E poi conosceva, come tutti i goriziani, lo sloveno, ma il dialetto locale« (Culot, 2007).⁹

»Moj oče je znal nemško, furlansko, italijansko, razumljivo slovensko in hrvaško. Skratka moja nona, k je bila ošterica, je govorila pet jezikov: furlansko obvezno, italijansko obvezno, obvezno ne, ker je bila to Avstrija, za silo si je pomagala z madžarščino, k so hodili tudi Madžari sem čez, potem hrvaščino. Ma ne hrvaščino, temveč istrske dialekte [...] tako da ljudje so znali jezike, dosti« (Marušič, 2007).

7 V leta 1848 objavljenem delu *Risposta* Giuseppe Persa javno polemizira o tem, da je Gorica mejno mesto, v katerem se govori tako nemško kot italijansko in slovensko. Avtor nam v delu prikaže narodnostno mešano strukturo mesta in politike moči v mestu (Persa, 2002, 121–122).

8 Npr. Istituto Per Gli Incontri Culturali Mitteleuropei; Fondazione Studi Ebraici Mittel-Europa; Festival Gusti di frontiera. I sapori della Mitteleuropa.

9 *»Moj oče, ponavljam, je govoril perfektno nemško, od prvega razreda osnovne šole do diplome, dobro je znal furlansko, ki je bila domača govorica. Ko je obiskoval osnovno in srednjo šolo, se je fakultativno učil italijanski jezik, saj ni znal italijanskega 'jezika'. Potem je znal, kot vsi Goričani, tudi slovensko, ampak v dialektalni različici.«*

Sto let pozneje je jezikovna prednost multikulturnega mesta povsem izginila. Italijanski jezik so se povojne slovenske generacije učile ob programih italijanske televizije, rednih obiskih italijanskih kinematografov in poslušanju italijanske glasbe. Povojni kulturni razcvet italijanskega filma in televizije s programi, kot sta *Lascia o raddoppia* ali *Carosello*, sanremski festival ipd., je imel privrženca tudi čez mejo, kjer so se mladi zabavali in plesali ob zvokih italijanskih glasbenih uspešnic in sledili italijanskim trendom. Novinar Ervin Hladnik Milharčič, ki je v Novi Gorici odraščal, je v članku »Pravica do popravka – Čez mejo, ki je ni,« življenje ob meji opisal takole:

»Na eni strani so živeli Italijani, ki so se pisali Kitzmüller, na drugi Slovenci, ki so med seboj govorili italijansko. Lahko si srečal Jude, ki so ob nemščini govorili oba jezika, Srbe, ki so bili pripadniki slovenske manjšine, in Furlane, ki so se z enako lahkotnostjo predstavili kot Italijani ali Jugoslovani. Na mizo se je dalo italijanske jedi s slovenskimi imeni in slovenske jedi z italijanskimi ali nemškimi imeni« (Hladnik Milharčič, 2007).

Po drugi svetovni vojni, predvsem pa po nastanku nove razmejitvene linije, je življenje na obmejnem območju potekalo v dveh sistemih, iz katerih ljudje še danes črpajo navdih za različne simbolne interpretacije o (*raz*)deljenem mestu. Med njimi je tudi predstavljeni konstrukt *našega malega Berlina / La piccola Berlino di casa nostra* (Rumiz, 2004). Pozablja se, da je za obmejne prebivalce omenjena meja v naslednjih desetletjih postala središče menjave in trgovine, kontrabanda in priložnostnih zaslužkov. Ljudje na obeh straneh so znali spretno izkoristiti dane možnosti – bodisi s preprodajo mesa in jajc, ob nakupu novih čevljev, poceni kosilu ali nabavi surovin, ki jih druga stran ni imela.¹⁰ Stvarnost obmejne izmenjave je predstavljala prepustnica, kartonast zvezčič z vpisanimi tedni v letu, ki je prebivalce obmejne cone ločeval od drugih državljanov. Prepustnica je imela poseben pomen in ugodnosti – omogočala je prehajanje meje na posebnih obmejnih prehodih in vnos dobrin v državo; z družbenega vidika je med mladimi določala mejo prvega vstopa v svet odraslih. Pridobitev prepustnice je bila posebna obmejna iniciacija, prvi samostojni prehod meje, ki je daleč od Berlina in njegove realnosti dvanajstletnikom omogočal, da se po »drugem mestu« sprehajajo sami.

Poleg predstavljenega diskurza o drugem Berlinu historično naracijo o Gorici dopolnjujeta še dva, spominskima skupnostima¹¹ pripadajoča diskurza o zgodovini

10 O omenjeni tematiki velja opozoriti na dokumentarni film *Moja meja – Il mio confine* v režiji Nadje Velušček in Anje Medved (Velušček, Medved, 2003).

11 V pričujoči študiji spominske skupnosti razumem kot kolektivne subjekte, v/iz katerih posameznik sprejema predstave o skupni preteklosti, torej interpretacije, ki jih skupnost podeljuje (preteklim) dogodkom – kaj obeležuje in kaj prepušča pozabi. S spoznavanjem, pomnjenjem ter z vrednotenjem pomena posameznih dogodkov tako posameznik pridobiva in ponotranja spominsko zavest skupnosti.

kraja. Prvi konstrukt, ki gradi italijansko historično naracijo, je diskurz svetega mesta Gorice, oblikovan kot spomin na »osvoboditev« Gorice dne 9. avgusta 1916. *Gorizia* je sveto mesto, la *Città Santa*, kot jo je v prvi svetovni vojni opeval pesnik Vittorio Locchi (Locchi, 1982),¹² je mučeniško odrešeno mesto, tudi *Martire Redenta*, mesto, osvobojeno izpod habsburške monarhije, za osvoboditev katerega je »*Italia* žrtvovala veliko svojih sinov.« Z omenjenim diskurzom se poudarja veličastni simbol Gorice, njeno poslanstvo narodnega mučenika in svetnika, ki kot branik italijanske civilizacije kljubuje vdorom Slovanov in njihovemu pohlepu po mestu. »*La redenzione di Gorizia*«, združitev mesta s svojo matično državo, že v svojem imenu poudarja *odrešitev*, *osvoboditev* Gorice in nakazuje skoraj religiozno simboliko tega dejanja.

Diskurz o svetosti kraja ima svoje korenine v položaju Gorice po prvi svetovni vojni, ko je konec oktobra 1922 Italija območje hribov Sv. Mihaela in Sabotina razglasila za *Zona Sacra*, Sveto območje – v spomin na vse padle italijanske vojake, ki so žrtvovali svoje življenje zato, da se je Gorica, *odrešeno* mesto, združila z matično domovino.¹³ Izpeljani diskurz se je v naslednjih desetletjih, med vojno in nasiljem, ki je zaznamovalo Gorico med letoma 1943 in 1947 (s posebnim poudarkom na maju 1945), stopnjeval in med italijanskim prebivalstvom dodatno utrdil. Med današnjimi vnetimi razpravljalci o prihodnosti mesta ni malo (predvsem desničarskih) nostalgikov, ki poudarjajo, koliko prebivalcev je mesto žrtvovalo za to, da je danes to območje lahko del Italije.

»*Chiedo che il nostro Tricolore sia acceso nuovamente (costi quello che costi, si spendono tanti soldi per altre cose invano) visto che non a caso è stato posto su un monte dove morirono tantissimi soldati italiani per la conquista della nostra 'Santa Gorizia'. La nostra regione ha già subito tante sofferenze nel passato e ora si continua a infierire contro le nostre terre*« (podpisani bralec B. G.; *Il Piccolo. Giornale di Gorizia*, 28. 12. 2007, 22).¹⁴

Drugi konstrukt slovenske historične naracije o obmejnem prostoru je diskurz *izgubljenega* mesta Gorice. Slovenci v Gorici so 1. maj 1945, ko so v mesto prispeli

12 Pesem *La Sagra di Santa Gorizia* je Locchi napisal l. 1916 po *osvoboditvi* omenjenega mesta.

13 Sabotin je 609 metrov visok hrib nad Gorico. Od leta 1947 po hribu teče državna meja. Sakralizacija tega kraja je povezana z dejstvom, da je s prodorom italijanske vojske in osvojitvijo Sabotina, ki je predstavljal v šesti soški fronti ključno točko avstrijskega obrambnega sistema, Gorica postala italijanska.

14 »*Zahtevam, da naša Trikolora ponovno zasije (naj stane kar stane, toliko denarja se porabi zaman za druge zadeve), zakaj ni naključje, da je bila postavljena na hrib, kjer je toliko italijanskih vojakov umrlo za osvojitve naše 'Svete Gorice'. Naša regija je že v preteklosti doživela toliko gorja in sedaj se to kruto znašanje nad našo zemljo še vedno nadaljuje.*«

partizani, doživeli kot *dvojno osvoboditev*,¹⁵ rešili so se nemške okupacije ter predhodne italijanske oblasti. Po podpisnem beograjskem sporazumu¹⁶ 12. junija 1945 je osvobojeno mesto prešlo pod zavezniško vojaško upravo (ZVU) in jugoslovanska vojska se je iz njega morala umakniti.

V omenjeni interpretaciji je slovensko prebivalstvo mesto po vojni izgubilo na račun političnih spletk in kapitalističnih interesov. S tem je bilo opeharjeno že drugič – prvič po prvi svetovni vojni, ko je kraj postal del Kraljevine Italije. V tej optiki si je Italija ozemlje prisvojila na račun diplomatskih špekulacij, slovensko prebivalstvo, ki je dolga leta kljubovalo raznarodovalnim pritiskom in se borilo za obstoj, pa je moralo zaradi povojnega poteka dogodkov osvobojeno mesto zapustiti. Mesto Gorica se v zgodovinskih besedilih ne glede na njihovo politično naravnost do prejšnjega režima pojavlja skupaj z glagolom *izgubiti*. Kakršnakoli je torej interpretacija dogodkov o Gorici po drugi svetovni vojni,¹⁷ v vseh naracijah smo Slovenci mesto *izgubili*. Na novo zgrajena Nova Gorica se v istem diskurzu prikazuje kot branik slovenstva (tudi jugoslovanstva) ter priča o moči in naporih pripadnikov tega naroda, da danes tu lahko svobodno govorijo svoj jezik.

»Bil pa je tudi grenak priokus, ker smo izgubili Gorico in dostop do morja« (LDS, 2008).¹⁸

»[Ko] je Goriška tostran meje s podpisom pariške mirovne pogodbe izgubila Gorico in ostala brez središča« (Koron, 2008).

»Glede povojne usode Trsta in Gorice zgodovinar in direktor Muzeja novejše zgodovine Slovenije Jože Dežman meni, da je za izgubo Gorice kriva kar takratna Jugoslavija sama. Trohova pa meni, da je domneva o jugoslovanski krivdi za izgubo Gorice težko dokazljiva« (Dnevnik, 2008).

15 Izraz povzemam po Poročilu slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, kjer so dogodki maja 1945 zapisani kot »*dvojna osvoboditev: izpod nemške okupacije in izpod italijanske države*« (Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, 2001).

16 Beograjski sporazum je bil pozneje dopolnjen z devinskim sporazumom (Morgan-Jovanović), podpisanim 20. 6. 1945. O interpretacijah omenjene tematike glej Francesconi, 1990, 203; Kacin-Wohinz, Pirjevec, 2000, 112; Spangher, 1995, 171.

17 Najpogostejše tolmačenje poteka dogodkov ob pariških mirovnih pogajanjih je, da so na vprašanje lastništva Gorice na pogajanjih pozabili, ker ni bila ključna v reševanju tržaškega vprašanja. Glej: Šušmelj, 2000, 9. O tem pišeta tako Edvard Kardelj v svojih *Spominih* (Kardelj, 1980, 89), kot tudi Aleš Bebler, *Čez drn in strn: »Kardelj nam je povedal vso grenko resnico: Molotov mu je rekel, da je prejel telegram od Stalina, v katerem mu ukazuje, naj preneha s sporom o meji in sprejme francosko linijo v celoti. Skratka naj žrtvuje nekaj, kar ni njihovo, naj žrtvuje Gorico«* (Bebler, 1981, 162).

18 Izjava primorskih kandidat in kandidatov za poslanke in poslance ob državnem prazniku priključitve Primorske matični domovini.

»Šesta pariška mirovna konferenca nam je leta 1947 žal vzela naše tisočletno obmejno mesto Gorico. Tako smo Slovenci izgubili svoje zahodno središče in bili prisiljeni graditi novo« (Radio Kranj, 2003).

Jasno je, da obe vpleteni spominski skupnosti ob interpretaciji preteklih dogodkov oblikujeta številne diskurze, da bi zgradili in razširili tisto »izumljeno tradicijo«, ki legitimizira obstoj skupine v tem prostoru. Oblikovani diskurzi tudi nakazujejo, da se polje ločevanja strukturira predvsem na etnični/nacionalni identifikaciji obeh skupin, ta pa je nastajala v zapletenem odnosu medsebojnih stikov in konfliktov, ki so vplivali na omenjene diskurze. Vendar vpeljane tematike nakazujejo, da se spomini, iz katerih obe skupnosti črpata temelje svoje identitete, opirajo na dogodke, ki so se zgodili pred manj kot stoletjem. Sklicujeta se na obdobje tako prve kot druge svetovne vojne, obdobja med njima in na prva leta po drugi svetovni vojni.

Že samo kratek sprehod po ulicah obeh mest nam pove veliko o preteklosti kraja ter o dogodkih, ki utrjujejo kolektivni spomin prebivalcev obeh mest. Kjer na eni strani domujejo Via Oberdan, Via 9. agosto, Via D' Annunzio, Corso Italia ..., so na drugi strani meje Kidričeva ulica, Delpinova ulica, Ulica Gradnikove brigade... Kar pri tem preseneča, ni poimenovanje mestnih ulic z dogodki in osebami, ki so krojili nacionalno zgodovino, temveč obdobja, v katera obe mesti locirata svojo zgodovino. Medtem ko je za Novo Gorico vir kolektivnega spomina druga svetovna vojna, Gorica svoje spomine ohranja ob dogodkih prve vojne. Poimenovane ulice v tem primeru ne nosijo zgolj simbolne vrednosti, temveč se vpenjajo v širši konstrukt zgodovine spomina območja in v okvire oblikovanja identitete prostora.¹⁹ Ta pa je, kot dokazujeta oba primera, povezana z vojno, iz katere obe državi izhajata kot zmagovalki.²⁰ Tak spomin ohranja v prostoru kontinuiteto narodove prisotnosti in narodovih podvigov, saj opominja na narodnoosvobodilni boj zmagovalca, na požrtvovalnost tistih, ki so se borili za svobodo naroda in zanjo umrli, ter kot tak konsolidira kolektivno identiteto nacionalno zamišljene skupnosti.

Izhajajoč iz predpostavke, da sedanjost oblikuje preteklost (Olick, 2007, 55), trdim, da so interpretacije preteklosti prilagodljive dominantnim naracijam.²¹ Te razumejo preteklost kot bojišče, na katerem nasprotujoče si skupine tekmujejo v ob-

19 Pierre Nora jih označuje kot *lieux de memorie*, »kraji spomina«, okoli katerih se diskurzi o spominu gradijo in spodbijajo. Za podrobnejšo sliko o krajih spomina v slovensko-italijanskem obmejnem prostoru glej Ballinger, 2003, 129.

20 Na isti substrat lokalnega kolektivnega spomina opozarja tudi Pamela Ballinger, ko pojasnjuje nujno esulov, da se spominjajo in opominjajo na vojno, v kateri so zmagali: »*We need to remember the war that Italy won*« (Ballinger, 2003, 51).

21 *Dominant narrative*, tudi »uradni spomin« (*official memory*) Barbara Misztal opredeljuje kot spomin v rabi političnih elit, popravljena ter dopolnjena nacionalna zgodovina, s katero elita oblikuje (in ohranja) željeno podobo preteklosti. Ta se izraža s spomeniki, z učbeniki, javnimi komemoracijami dogodkov (Misztal, 2003, 160).

vladovanju položaja (v prostoru). Iz tega sledi, da prostor kot objekt študije spomina ponuja možnost razumevanja, kako skupine oblikujejo in interpretirajo preteklost ter tega, katere podobe oz. predstave o preteklosti²² posamezna skupnost ohranja in proslavlja ter katere prepušča pozabi. Zanima nas tako proces oblikovanja spomina kot tudi njenega prilagajanja potrebam sedanjosti ob sprejemanju tistih podob preteklosti, ki potrjujejo dominantno naracijo. Temelj vseh naracij in simbolnih interpretacij teh hraniteljev spomina pa je, v izpeljavi Ricoeurjevih *ranjenih spominov*, nasilje.

Paul Ricoeur namreč identitete, ki se razvijajo iz nasprotujočih si spominov, tolmači kot krhke tako na osebni kot na kolektivni ravni. Predvsem, kot pravi avtor, čezmerna raba ali zloraba določenih spominov kažeta na to, da imajo prebivalci probleme z identiteto. Ricoeur iz analize identitete izpelje tri trditve: »*predvsem se tiče odnosa s časom, natančneje, ohranjanja sebe skozi čas. Drugi vir zlorabe se nanaša na tekmovanje z drugimi, na realne ali imaginarne grožnje za identiteto, od trenutka, ko se ta sooča z drugim, drugačnim. Tem, v veliki meri simboličnim ranam, se pridružuje tretji vir ranljivosti, to je vloga nasilja v utemeljitvi identitet, predvsem kolektivnih. V ozadju patologij spomina namreč kot temelj odnosa med spominom in zgodovino vedno najdemo nasilje*« (Ricoeur, 2004, 72). V analizi t. i. *mémoire blessée*, »*ranjenih spominov*«, trdi, da ne obstaja nobena zgodovinska skupnost (država), ki ne bi nastala iz odnosa, povezanega z vojno. Kar neka skupnost praznuje kot temelje svojega nastanka, so v bistvu legitimirana dejanja nasilja. Tisto, kar nek narod slavi, je za drugega sramota, praznovanja ene strani so vir prezira druge. Tako se rane, ki niso zgolj simbolične, ohranjajo v arhivih kolektivnega spomina (Ricoeur, 2004, 72).

Kako se te »rane spomina« izkazujejo v realnosti, nam potrjujeta omenjena 9. avgust 1916, datum *odrešitve* Gorice, in 1. maj 1945, datum *osvoboditve* Gorice. V pripadajoči spominski skupnosti datuma predstavljata odločilna pojasnjevalca poteka zgodovinskih dogodkov v istem prostoru, saj odgovarjata na ključno vprašanje o identiteti mesta: je bila Gorica tistega dne osvobojena ali okupirana?

Zastavljeno vprašanje seveda ponuja več pravih odgovorov. Ti so odvisni od umevanja dediščine prostora in tolmačenja njenih spomenikov, so del skrbno izbranih naracij, ki se navezujejo na vojne, nasilje in komemoracijo padlih za svobodo.

Rumizovo *stoletje skrajnosti* se na Goriškem oz. na širšem območju celotne Julijske krajine zrcali kot prostor spopadov, nasilja in pobojev, kjer sta v nasprotujočih si taborih nastopali obe etnični skupini in kjer sta se obe svetovni vojni (ter obdobje med in po njima) manifestirali kot totalni. Po prvi svetovni vojni na Goriškem ni bilo družine, ki ne bi trpela za njenimi posledicami, tako materialno kot psihološko (Širok, 2006, 422). Podobno izkušnjo so prebivalci doživeli manj kot po

22 Kot podobe (predstave o) preteklosti razumem tako *images of the past* kot *acts of remembrance*; oba termina namreč opredeljujeta grajene in (ponovno) zgrajene dogodke, ki se jih pripadniki določenih skupnosti *spominjajo*.

Sl. 3: Italijanski spomenik v čast padlim junakom iz prve svetovne vojne. V ospredju je viden datum osvoboditve Gorice (foto: Kaja Širok).

Fig. 3: An Italian statue commemorating those fallen in World War I. In the front, the date of liberation of Gorizia can be read (photo: Kaja Širok).

tridesetih letih v spopadih in bombardiranjih druge svetovne vojne. Omenjena travma pa v obravnavanem prostoru, kot sem že poudarila, ni odsevala enako. Danes je to območje prepredeno z ostanki bojišč, strelskih jarkov, brezen, grobov, kjer se v graditvi kolektivnih naracij pripadniki skupin trudijo »pripovedovati skrbno izbrano zgodbo, ki se osredotoča na to, kaj je temeljno za skupnost ter posledično ostale zavračajo« (Ballinger, 2003, 23). Vojaški spomeniki, kostnice in pokopališča navidezno nemo pričajo o krvavem dvajsetem stoletju. V resnici so ti spomeniki ujeti v širše zgodovinske kontekste in so interpretirani v okviru oblikovanega nacionalnega spomina, ki ima v obmejnem prostoru, v lokalno oblikovanem kolektivnem spominu, še izrazitejšo simbolno moč.²³

V interpretaciji Reinharta Kosellecka vojni spomeniki ne skrbijo samo za to, da se ohranja spomin na mrtve, temveč je njihova funkcija v konstantnem preoblikovanju in pridobivanju drugih pomenov, ki niso povezani s prvotno funkcijo njihovega nastanka. Ti spomeniki obeležujejo nasilno smrt tistih, ki so se borili in umrli za narod, torej junakov, mučenikov, zmagovalcev. Poistoveteni so z vlogo varuhov in braniteljev domovine, svobodo naroda in pravic. Ne samo, da komemorirajo spomin na mrtve, prihodnjim rodovom nudijo identiteto, na katero morajo reagirati. Obujanje spomina nanje odtehta izgubo življenja, ker tako ti junaki niso umrli zaman. Postavljeni spomeniki tako nosijo sporočila identitete, ki pa so, kot poudarja avtor, v trajnem preoblikovanju (Koselleck, 2002, 286–289). »Vojni spomeniki se nanašajo na izginjajočo točko v prihodnosti določene skupnosti, ki z obujanjem mrtvih ohranjajo lastno identiteto« (Koselleck, 2002, 294).

Tako je del spominov umeščen v določene kraje in na ozemlja, ki so simbolno pomembna za izgradnjo kolektivnega spomina in obstoja skupnosti. Ob preučevanju prve svetovne vojne na Goriškem zgodovinar Franco Ceccoti pojasnjuje, da so na obmejnih teritorijih ti procesi graditve spomina še intenzivnejši, saj, kot ugotavlja: »bolj kot so spomeniki v prostoru vpadljivi, bolj se kaže nejasna nacionalna identiteta kraja, predvsem na jezikovno mešanih območjih. Takšni konstrukti so znak globokih bolečin, trdovratnih nasprotij, nastalih iz konflikta ali kot posledica njegovih zaostritev« (Ceccotti, 2001, 11). Italijanski goriški prostor hrani spomin na prvo svetovno vojno kot dediščino prednikov, (iredentistično) osvoboditev lastnega naroda in posledično konstruiran vizualni spomin nosi to identiteto. Ta t. i. *historical landscape of war*,²⁴ zgodovinska pokrajina spomina na vojno je orisana kot »prostor strelskih jarkov, krvi, junaštva in strahu; teritorij, zaradi katerega je bila vojna

23 »Spomeniki tako izražajo kot ohranjajo napetosti med individualnim in kolektivnim spominom, kot tudi med spomini, ki med seboj tekmujejo [...] z namenom, da pripovedujejo 'izbrano' zgodbo, ki se fokusira na to, kaj je ključnega za skupnosti in se odvrta od drugih [tem]« (Ballinger, 2003, 23).

24 Zgodovinska pokrajina spomina na vojno združuje prostor, kjer se gradi spominska naracija, in simbole, ki to naracijo sestavljajo. Predstavljajo vizualni del nacionalne naracije o zgodovini države in imajo obenem komemorativno funkcijo (Raivo, 2000, 145–164).

napovedana, vsaj njen najjasnejši povod: prostor bojevanj, cilj nacionalnih aspiracij in, po konfliktu, jedro nacionalnega žalovanja in kolektivnega spomina vseh Italijanov, cilj vsakoletnih romanj. Torej simbol enotnosti, identitete, nacionalnega ponosa, ki se izraža v monumentalnosti» (Ceccotti, 2001, 11).

Da slava padlih ne bi utonila v pozabo, so že leta 1923 v Gorici postavili park spomina, *Parco della Rimembranza*, »v spomin na odrešitev in priznanje tistim, ki so umrli za osvoboditev teh krajev in se žrtvovali za veličino domovine Italije« (Ferenc, 1975, 150). Kot pomembna opora spominu na italijansko identiteto mesta je bil spomenik v domobranski povračilni akciji razstreljen leta 1944, le dve leti pozneje, med praznovanjem tridesetletnice odrešitve Gorice, sta v parku odjeknili še dve eksploziji (Fabi, 1991, 151). Kljub uničenju osrednjega spomenika padlim vojakom je park do danes ohranil svojo prvotno komemorativno funkcijo. Med italijanskim prebivalstvom je svoje poslanstvo še okrepil, saj je postal simbol mučeniškega mesta. Starim obeležjem v parku so sčasoma dodali nove spomenike, med katerimi zaseda

Sl. 4: Spomenik padlim iz prve svetovne vojne v goriškem parku spomina, Parco della Rimembranza (foto: Kaja Širok).

Fig. 4: A monument in honour of the soldiers fallen in World War I, in the Park of Remembrance, Parco della Rimembranza (photo: Kaja Širok).

pomembno mesto lapidarij, postavljen leta 1985 v spomin na 665 deportiranih med jugoslovansko upravo mesta, ki se nikoli več niso vrnili. Poleg razrušenega spomenika, kjer vsako leto potekajo uradne državne komemoracije, predstavlja lapidarij drugi opomnik identitete (italijanske) Gorice. Medtem ko prvi slavi junaško zmago in osvojitve *svetega* mesta, drugi opominja na žrtve krvavega nasilja partizanskih enot v maju 1945. Skupna obema spomenikoma je podlaga nasilja, na katerem se oblikuje spomin in enotno sporočilo *Ne pozabi*, ki ga podajata skupnosti.

Spomenike razumemo kot *javni jezik*, politični diskurz, ki prispeva k (re)interpretaciji zgodovinskega dogajanja in h konstrukciji zgodovinske travme (Luthar B., Luthar O., 2003), so prostori vzajemnih odnosov in kot taki ponujajo vpogled v otipljive manifestacije delovanja »spomina« na preteklost. Posamezniki in skupine bodo spomenikom in kontekstom komemoracije slednjih pripisovali različne, pogosto izključujoče interpretacije. Njihovi pomeni so namreč, kot sem že večkrat pokazala, spremenljivi in pogojeni: kar je simbol skrbno izbranih naracij v nekem določenem časovnem obdobju (recimo ob letnih obeležitvah določenega dogodka), lahko postane nem, neviden monument za vse druge dni v letu. Ignoriran spomenik je enako pomenljiv kot tisti, ki je vir rednih obeležitev (Burch, Smith, 2007, 913–936). Sedanje politične spremembe lahko brez kakršnekoli fizične spremembe radikalno spremenijo pomen spomenika. Monumenti so pomensko variabilni mediatorji preteklosti, ki jim okolica podeljuje družbeno pomembno vidljivost in prepoznavnost. Ob političnih spremembah ni nujno, da se njihov pomen preoblikuje v skladu z novimi politikami prostora.

V pričujočem članku sem želela pokazati, katere predstave o preteklosti utrjujejo spomin skupnosti in kako se slednje prilagajajo potrebam, ki jih diktira sedanjost. V primerih, kot je Goriška, kjer si (obmejni) prostor lasti več nacionalnih skupnosti, je spominski prostor posledično nosilec različnih simbolov preteklosti ter njihovih sporočilnih vrednosti. Spremembe v interpretaciji preteklosti so podvržene tako pomenu dogodka kot potrebam, ki jih interpretaciji diktira sedanjost. S tega vidika so predstave o preteklosti v nenehnem (pre)oblikovanju in reviziji. Primer predstavljenega *našega malega Berlina* potrjuje prilagodljivo naravo podob preteklosti in simbolnih interpretacij o (*raz*)deljenem mestu. Meja, ki se je še pred tridesetimi leti tolmačila kot »najbolj odprta meja v Evropi«, prostor izmenjave in medbratskih odnosov, je v obdobju po osamosvojitvi Slovenije in njenem približevanju EU postala zgodba o »dveh zaprtih svetovih« (Boria, 2007), železni zavesi in drugem Berlinu. Glede na tendence, ki jih je diktiralo trenutno politično stanje in z njim povezan val revizij tako slovenske kot italijanske historiografije, je mejo in spomin nanjo (na)gradila takšna podoba preteklosti, ki se je skladala z utečenimi dominantnimi naracijami.

Procesi »javne amnezije« (Passerini, 2009, 241; Wertsch, 2002, 35) potekajo paralelno s procesi obujanja in povzdigovanja dogodkov na Olimp spomina. Tisti, ki določajo, kaj je kolektivno obujeno, ohranjeno in čaščeno, so isti, ki navidezno prezrejo druge dogodke in jih potisnejo v pozabo. Oba procesa potekata znotraj oblikovanja identitete posamezne skupnosti, v utemeljitvi in predstavi, ki jo slednja oblikuje o svoji preteklosti. Česar se en narod spominja, kar obuja in praznuje, postane drugemu vir ponižanja, in posledično je kakršnokoli praznovanje spomina enega lahko vir prezira do drugega, kar pušča v kolektivnem spominu rane, ki niso vse zgolj simbolične (Ricoeur, 2004, 72). In prav politika narodnega »spominjanja«, torej komemoracije, bodisi v obliki praznika ali obeležja, kaže na zlorabo določenih spominov in pozabo drugih, ki za kolektivni spomin naroda niso pomembni ali pa nosijo težo neljube preteklosti in so zato nadležni (Jedlowsky, 2005, 33). Današnja družbena obsedenost s spominom in z vzdrževanjem interpretacij preteklih dogodkov ni toliko odvisna od izkušenj tistih, ki so te dogodke doživeli, kot od političnega diskurza, ki spominske skupnosti vzdržuje in ohranja. Proces spominjanja je vedno oblikovan tako glede na pomen, ki ga skupnost podeljuje dogodku, kot potrebam, ki jih interpretaciji diktira sedanjost. Različne okoliščine kličejo po zavzemanju različnih stališč, a vedno z ozirom na ohranjanje meja, ločevanje in izključevanje tistih, ki niso pripadniki iste skupnosti. S tega vidika *preteklost ni tuja dežela* in dejanja izpred šestdesetih let niso tako pretekla, kot nam daje misliti zgodovina.

NARRATING THE PAST IN BORDER REGIONS: THE CASE STUDY OF GORIZIA/NOVA GORICA

Kaja ŠIROK

Academy of Design, SI-1000 Ljubljana, Gerbičeva 51

e-mail: kaja.sirok@vsd.si

SUMMARY

The article focuses on the consequences of tensions and conflicts between the individual and collective memory of the population in the region of Gorizia/Nova Gorica. In particular, it attempts to understand and analyze differences in the construction and narration of memory.

It shows how, especially on important present-day occasions, such as the entry of Slovenia into the EU or into the Schengen area, the media on both sides emphasized the reunion of one city. Articles mainly focussed on the idea of a »divided« city, striving to be reunited after the Cold War frost. As elaborated upon by various journalists, the borderline between the two cities was the last »Iron Curtain in the

EU,« the final barrier separating the West from the East. What made these narratives even more interesting was the fact that thirty years before, public opinion regarding the same border was that it was one of the most liberal borders in Europe. Analyzing the media discourse, I focus on invented traditions, interpretations which suit ideological and national discourse constructions in the function of shaping the »new story« of re-opened, liberal European borders. Such types of narration about the border and city's past strive to establish a memory of »the last divided city in Europe« identifying Gorizia as the second Berlin, an ideologically separated (but once united) town. From the media, as I show, these types of explanations of the past are mutually adopted in political and public discussions about the exclusiveness of the locality, about the relations between the inhabitants of the two towns and the Iron Curtain in between, the symbolic significance of the area within the EU, reinforcing a fairy tale of a divided city waiting for reconciliation. This well constructed myth about the two ideological systems and a wall through the city, dividing the free population from the ideologically blind ones, not only shows the geographical division, but also separate interpretations of the past, different constructions and meanings of the duty to remember as well as ways of identity building in the border region.

Key words: Goriška, collective memory, 1918–1947, borders, Gorizia

VIRI IN LITERATURA

- Bebler, A. (1981):** Čez drn in strn. Spomini. Koper, Lipa.
- Boria, A. (2007):** »Noi, soldati messi in guardia sulla linea di due mondi che non dovevano parlarsi«. Il Piccolo, 21. 12. 2007. Triste, 8.
- Cerar, G. (2004):** Nenadna meja med Goricama. Mladina. [Http://www.mladina.si/tehdnik/200422/clanek/uvo-manipulator--gregor_cerar-2/](http://www.mladina.si/tehdnik/200422/clanek/uvo-manipulator--gregor_cerar-2/) (17. 3. 2008).
- Cerno, T. (2007):** Gorizia come Berlino diciotto anni dopo. Messaggero Veneto. [Http://messaggeroveneto.repubblica.it/dettaglio/Gorizia-come-Berlino-diciotto-anni-dopo/1408281?edizione=EdRegionale](http://messaggeroveneto.repubblica.it/dettaglio/Gorizia-come-Berlino-diciotto-anni-dopo/1408281?edizione=EdRegionale) (14. 4. 2008).
- Culot, D. (2007):** Culot Dario, r. 1930. Ustno pričevanje. Video posnetek hrani avtorica članka.
- Dnevnik (2008):** Slovenci praznujemo vrnitev Primorske k matični domovini. Dnevnik. [Http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042206806](http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042206806) (2. 10. 2008).
- Dugorepec, T. (2008):** Jez se je podrl, voda pa se ni razlila. Nova Gorica in Gorica pol leta po padcu meje. Mladina. [Http://www.mladina.si/tehdnik/200827/jez_se_je_podrl__voda_pa_se_ni_razlila](http://www.mladina.si/tehdnik/200827/jez_se_je_podrl__voda_pa_se_ni_razlila) (17. 3. 2008).

- Hladnik Milharčič, E. (2007):** Pravica do popravka. Čez mejo, ki je ni. Dnevnik. [Http://www.dnevnik.si/debate/kolumnne/223502](http://www.dnevnik.si/debate/kolumnne/223502) (1. 2. 2009).
- Il Piccolo (2007):** Lettere. Luci sul Sabotino/1: è un nostro diritto, 28. 12. 2007, 22.
- Kardelj, E. (1980):** Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije. 1944–1957. Ljubljana, DZS.
- Koron, D. (2008):** Zgradite nekaj velikega, lepega, ponosnega. Primorske novice. [Http://www.primorske.si/PN/article_wide.aspx?pDesc=15384,1,42](http://www.primorske.si/PN/article_wide.aspx?pDesc=15384,1,42) (1. 2. 2009).
- LDS (2008):** Izjava primorskih kandidat in kandidatov za poslanke in poslance ob državnem prazniku priključitve Primorske matični domovini. Liberalna demokracija Slovenije. LDS Izola. [Http://www.lds.si/si/stranka/lds_lokalno/juzna_primorska/izola/staliska_pobude/2990/detail.html](http://www.lds.si/si/stranka/lds_lokalno/juzna_primorska/izola/staliska_pobude/2990/detail.html)
- Locchi, V. (1982):** Sagra di Santa Gorizia. Gorizia, Editrice cartolibreria centrale. (25. 1. 2009).
- Marušič, T. (2007):** Marušič Tomaž, r. 1932. Ustno pričevanje. Video posnetek hrani avtorica članka.
- Persa, G. (2002):** »Gorica je mejno mesto«. V: Tavano, S., Marušič, B. (ur.): Gorica in njena grofija. Gorica, Goriška Pokrajina, 121–123.
- Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije (2001):** Vlada Republike Slovenije Ministrstvo za zunanje zadeve. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije. Koper, 25. julij 2000. Obdobje 1941–1945. [Http://www.mzz.gov.si/si/porocilo_slovensko_italijanske_zgodovinsko_kulturne_komisije_koper_25_julij_2000/obdobje_1941_1945/](http://www.mzz.gov.si/si/porocilo_slovensko_italijanske_zgodovinsko_kulturne_komisije_koper_25_julij_2000/obdobje_1941_1945/) (27. 1. 2010).
- Radio Kranj (2003):** Gremo na potep. [Http://www.radio-kranj.si/Vsebina.php?Naslov=Gremo%20na%20potep&offset=98](http://www.radio-kranj.si/Vsebina.php?Naslov=Gremo%20na%20potep&offset=98) (1. 2. 2009).
- Rop, A. (2004):** Govor premiera mag. Antona Ropa v Novi Gorici. Urad predsednika vlade. Predsednik vlade RS mag. Anton Rop. Arhivska stran. [Http://www.nekdanji-pv.gov.si/2002-2004/index.php?vsebina=govor-30-04-04](http://www.nekdanji-pv.gov.si/2002-2004/index.php?vsebina=govor-30-04-04) (18. 9. 2008).
- Rumiz, P. (2004):** Gorizia, cade l'ultimo muro d'Europa. Repubblica, 28. 4. 2004, 1.
- Rumiz, P. (2007):** La fine del grande freddo. Repubblica. [Http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2007/12/09/la-fine-del-grande-freddo.html](http://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2007/12/09/la-fine-del-grande-freddo.html) (14. 4. 2008).
- RTV SLO (2008):** »Nova Gorica je zgodba o uspehu.« Radiotelevizija Slovenije. Multimedijски center. [Http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=175984](http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rnews&op=sections&func=read&c_menu=1&c_id=175984) (14. 1. 2009).
- Velušček, N., Medved, A. (2003):** Moja meja – Il mio confine. Dokumentarni film. Gorica, Kinoateljje.
- Ballinger, P. (2003):** History in Exile. Memory and Identity in the borders of the Balkans. Princeton, Princeton University Press.

- Burch, S., Smith, D. (2007):** Empty spaces and the value of symbols: Estonia's 'war of monuments' from another angle. *Europe-Asia Studies*, 59, 6. Glasgow, 913–936.
- Cecotti, F. (2001):** Un esilio che non ha pari. V: Cecotti, F. (ur.): 1914–1918 Profughi, internati ed emigrati di Trieste, dell'Isontino e dell'Istria. Gorizia, LEG.
- Connerton, P. (1999):** Come le società ricordano. Roma, Armando editore.
- Fabi, L. (1991):** Storia di Gorizia. Padova, Il Poligrafo.
- Ferenc, T. (1975):** Kdo je razstrelil spomenik padlim v prvi svetovni vojni v Gorici?. *Goriški letnik*, 2. Nova Gorica, 143–154.
- Francesconi, T. (1990):** Gorizia 1940–1947. Milano, Edizioni dell' Uomo Libero.
- Hobsbawm, E., Ranger, T. (2002):** L'invenzione della tradizione. Torino, Einaudi.
- Jedlowsky, P. (2005):** Media e memoria: Costruzione sociale del passato e mezzi di comunicazione di massa. V: Rampazzi, M., Tota, A. (ur.): Il linguaggio del passato. Memoria collettiva, mass media e discorso pubblico. Roma, Carocci editore, 31–43.
- Kacin-Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji. 1866–2000. Ljubljana, Nova Revija.
- Koselleck, R. (2002):** The Practice of Conceptual History spacing concepts. Stanford, Stanford University Press.
- Luthar, B., Luthar, O. (2003):** Kolonizacija spomina. Politika in tekstualnost domobranskih spomenikov po letu 1991. V: Luthar, O., Perovšek, J. (ur.): Zbornik Janka Pleterškega. Ljubljana, ZRC SAZU, 647–662.
- Mistral, A. B. (2003):** Theories of Social Remembering. Maidenhead, Open University Press.
- Olick, K. J. (2007):** The politics of regret: Collective memory in the age of atrocity. London - New York, Routledge.
- Passerini, L. (2008):** Ustna zgodovina, spol in utopija. Izbrani spisi. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Raivo, J. P. (2000):** »This is where they fought«. Finnish war landscapes as a national heritage. V: Ashplant, T. G., Dawson, G., Roper, M. (ur.): The politics of War Memory and Commemoration. London - New York, Routledge, 145–164.
- Ricoeur, P. (2004):** Ricordare, Dimenticare, Perdonare. L'enigma del passato. Bologna, Il Mulino.
- Spangher, L. (1995):** Gorizia 1943–1944–1945. Seicento giorni di occupazione germanica e quarantatré jugoslava. Gorizia, Edizione »Friul C«.
- Širok, K. (2006):** »Z eno nogo na poti v krtovo deželo«. Umik civilnega prebivalstva iz Goriške v avgustu 1916. *Kronika*, 54, 3. Ljubljana, 421–434.
- Šušmelj, J. (2000):** Gorica na pariških mirovnih pogajanjih 1946. *Primorska srečanja*, 24, 225. Nova Gorica - Koper - Idrija, 9–13.

- Van Dijck, J. (2007):** Mediated memory in digital age. Stanford, Stanford University Press.
- Wertsch, J. (2002):** Voices of collective remembering. Cambridge, Cambridge University Press.
- Zamponi Falasca, S. (2003):** Of Storytellers and Master Narratives: Modernity, Memory and History in Fascist Italy. V: Olick, J. K. (ur.): States of Memory. Continuities, Conflicts and Transformations in National Retrospection. Durham - London, Duke University Press, 43–71.